

Kotoisien käsitöiden historiaa. Langan matkaa kuiduista kutomakoneisiin

Arvio teoksesta Alanko, Teija. *Nokkosvillaa & värttinänkehriä. Tarina tekstiilikäsityön historiasta*. Vastapaino. 2024. 197 s. ISBN 978-952-397-163-9.

Kirsi Vertainen

Keväällä 2024 julkaistu Teija Alangon *Nokkosvillaa ja värttinänkehriä. Tarina tekstiilikäsityön historiasta* on tietokirja tekstiilien valmistamisesta käsin ennen ja nyt. Kirjan julkaisu osuu aikaan, jolloin koronavuosisien suuri neulontahuuma ja sen aiheuttama huoli kotimaisen raakavillan riittävydestä ovat tasoittumassa (Pirtin kehräämö, puhelinkeskustelu). Raaka-ainevirtojen ja käsityötekniikoiden suosion nousut ja laskut kuuluvat käsityön tekemisen suureen ja vaiherikkaaseen kertomukseen. Muutos on myös Alangon kirjan keskeinen teema. Kirjoittaja on paitsi filosofian tohtori, myös tietokirjailija, kasviarkeologi ja biologi. Lisäksi Alanko on neuloja ja neulesuunnittelija. Aiempien julkaisujen, kuten *Malvan ja mulperin* (2018) perusteella kirjalta on lupa odottaa laatua. Käsityön kulttuurihistorian jäljillä Alanko seuraa käsin tekemisen merkityksen muutosta, jossa välttämättömien tuotteiden valmistamisen sijaan keskiöön nousee prosessi, eli tekeminen itsessään, ja prosessi voi olla aikaansaattua lopputuotetta merkityksellisempi. Kirjan ”punaisena lankana” on Alangon mukaan lanka, yksi ihmiskunnan mullistavista keksinnöistä. Langan vaiheita seurataan raaka-aineiden alkulähteiltä eli kasvikuuduista ja lampaista eri valmistusmenetelmien kautta valmiiksi tuotteiksi saakka. Tekstiä elävöittävät valokuvat ovat pääasiassa kirjoittajan itsensä ottamia. Kirja ei rajoitu Suomen alueella valmistettuihin tekstiileihin, vaan siinä liikutaan laajalla maantieteellisellä alueella Japanista Etelä-Amerikkaan, sillä etenkin väriaineiden maailma oli kansainvälinen.

Kirja sijoittuu käsityöaiheisten tutkimusten (Luutonen 1997; Rauhala 2019) ja perinteikkäitä tekniikoita ja tutkimustietoa yhdistävien käsityöoppaiden välimaastoon. Tällaisia oppaita viime vuosilta ovat esimerkiksi *Sukupolvien silmukat* (Ketola et al. 2016), *Lankapaitoja ja muita asusteita* (Luutonen, Bäckman & Bäckman 2016), *Ravattulan muinaispuku* (Riikonen & Ruohonen 2023) ja *Luonnonväriaineet* (Räisänen, Primetta & Niinimäki 2015). Esteettiseltä kannalta Alangon *Nokkosvillaa ja värttinänkehriä*- kirjalla on sukulaisuutta erityisesti viimeksi mainitun kanssa, sillä molemmissa lukukokemusta laajentavat huolella valitut valokuvat. Kirjasta välittyy käsityön ja luonnonmateriaalien tuntu, jota entisestään korostaa painopaperin

miellyttävän rouhea tekstuuri, otsikoiden vihreä väri ja valokuvien hillitty värimaailma. Nämä kaikki kutsuvat lukemaan ja perehtymään tarinaan. Alangon kirja ei ole varsinaisesti ohjekirja, mutta tekeminen on luettavissa rivien välistä.

Kirja on nimetty *Tarinaksi tekstiilikäsityön historiasta*, ei käsityön historiaksi. Tieteen termipankin mukaan tarina on ajallisesti peräkkäisten tapahtumien sarja, joiden aikaansaama muutos vie tilasta toiseen. Tarinan muodostavien tapahtumien välille ei tarvita suoranaista kausaalisuhdetta. (Tieteen termipankki.) Tämä ehto otsikossa täyttyy, vaikka sanavalinta herättää kysymyksiä. Ehkä ”tarinnalla” viitataan kirjoittajan mainintaan menneisyyden tutkimuksen tulkinnallisuudesta. Ehdotonta totuutta menneestä ei ole, vain erilaisia tulkintoja ja ehdotuksia (s. 19). Motiivi kirjan kirjoittamiselle ja ehkä myös syy ”tarinan” nostamiselle otsikkoon löytyvät luvusta ”Lukijalle”, jossa kirjoittaja kuvaa omaa suhdettaan käsitöiden tekemiseen. Kirja on paitsi tutkimusmatka tekstiilikuitujen alkulähteille, myös kuvaus kirjoittajan henkilökohtaisesta tutustumisesta lankaan ja tekstiilien tekemiseen niiden arkaaisimmissa muodoissaan. Kirja on siis paitsi historiaa, myös käsityöharrastajan yritys ymmärtää historiaa tekemällä. Kirjoittajan ääni, joka kommentoi tekstiä, käsin tekemisen vaikeutta ja hurmaa sekä historian eri vaiheita, tuo mukaan tarinallisen elementin.

Kuiduista käsitöiksi

Ensimmäisessä luvussa lähdetään liikkeelle käsitöistä tämän päivän ilmiönä. Seuraavissa luvuissa (2–9) kuvataan langan vaiheita kuitukasvien viljelystä ja villaa tuottavista lampaista kohti erilaisia menetelmiä tekstiilien valmistamiseksi. Toisin sanoen, luvuissa perehdytään kehräämiseen, värjäämiseen, kudontaan. Kudonta sisältää tekstiilin valmistuksen kangaspuilla ja erilaisilla nauhatekniikoilla. Lisäksi perehdytään neulakinnastekniikkaan, neulontaan, virkkaukseen, pitsinnypläykseen ja ryijyihin. Asiat etenevät loogisessa järjestyksessä: ensin on lanka, sitten siitä tehdään jotakin edeten yksinkertaisemmasta menetelmästä kohti monimutkaisempaa tai erikoistuneempaa menetelmää. Lukija pääsee mukaan seuraamaan kirjoittajan omakohtaisia kokemuksia esimerkiksi kehräyksestä ja värjäyskasvien kasvattamisesta. Henkilökohtainen suhde kannattelee myös kerrontaa menneiden sukupolvien työvälineistä, kuten mummon kehruvälineistä ja anopin pitsinnypläyöistä. Joitakin käsityötarvikkeita kirjoittaja hankkii päästäkseen tutustumaan hänelle uusiin valmistusmenetelmiin. Hän käy myös Raumalla tutustumassa pitsinnypläykseen ja Hailuodossa tikkuröijyihin. Myös ryijyihin löytyy kontaktipintaa lapsuuden kodista ja Raaseporin Bromarvista, Kansjerfin kulttuuritalta. Retket päättyvät kirjan kuvitukseksi.

Lukujen teksti kulkee sujuvasti kuin sukkula viriössä. Kasvien ja arkeologisten aineistojen parissa kirjoittaja on omimmalla maaperällä, vaikkakin maininnat kuparisuolojen villakuituja säilyttävästä vaikutuksesta alkavat jo kolmannella kerralla tuntua toistolta. Ensimmäisissä luvuissa aikahaarukka ulottuu historian hämärään painottuen paljolti rautakauteen. Rukkien myötä päästään keskiaikaan ja tikkureiden, pitsien ja ryijyjen myötä jo 1800- ja 1900-luvuille. Kirjoittajan omat kokemukset ja kokeilut puolestaan tuovat tekniikat nykypäivään. Lampaista kertovassa luvussa huomio kiinnittyy joihinkin sanoihin, jotka poikkeavat alalla vakiintuneista termeistä.

Esimerkiksi usein toistuva *turkki*-sana tuo mieleen suojaavasta peitinkarvasta muodostuneen karvapeitteen Lampaan domestikaation seurauksena karkean peitinkarvan osuus villassa väheni ja pohjavillan osuus lisääntyi, kuten kirjoittajakin toteaa (s. 41–42) ja suomenlammas on nimenomaan pohjavillatyyppinen rotu. Lampaiden yhteydessä puhutaankin yleensä villapeitteestä tai yksinkertaisesti villasta (Puntila 2010, 3, 13). Myös sana ”villatukko” tai ”villatupsu” villatapulien selitteenä pistää silmään. Tyvestä leveämmän ja kärkeä kohden kapenevan villatapulien vakiintunut nimitys on *kuitukimppu* (Puntila 2010, 14). Tekstissä mainitun gotlanninlampaan kohdalla on syytä tarkentaa, että niitä on kahta laatua. Alkuperäinen, sarvellinen rotu on *gute-lammas* (ruotsiksi *gutefår*) (Föreningen Gutefåret). Gotlanninlammas on sen sijaan vakiintunut gotlannin turkislampaan (ruotsiksi *pålsfår*) nimitykseksi. Jälkimmäistä on jalostettu määrätietoisesti 1920-luvulta eteenpäin, joten mahdollinen sukulaisuus ahvenanmaanlampaaseen koskee todennäköisesti ensiksi mainittua.

Kirjan loppupuolella aineistojen runsaus alkaa uuvuttaa ja luvussa 10 lukijalta katoaa se kuuluisa ”punainen lanka”. Kirjan alkupuolella jo kertaalleen kerrottuja yksityiskohtia toistetaan ja niissä on epätarkkuutta. Esimerkiksi maininta, että villaiset arkivaatteet kudottiin todennäköisesti kotitarvetyönä (s. 80) kumotaan todeten, että tekstiilien valmistus tuskin oli Suomessakaan joka kodin kotitarvetyötä (s. 142). Luvun alussa viikinkiaikaista tekstiilivalmistusta ja kauppaa pohjoisen Euroopan alueella kuvataan laveasti, ja tyyllisesti tekstistä katoaa henkilökohtainen ote. Seuraavaksi siirrytään suomalaisiin muinaispukuihin, keskiaikaisen Turun tekstiilijäänteisiin, uuden ajan lampaanjalostuspyrkimykseen [1], pellavan ja värikasvien kasvatuskokeiluihin ja lopuksi kansallispukuihin. Luvussa 10 on yritetty liian monen irrallisen ja keskenään erilaisen säikeen kertaamista yhteen. Lopputuloksena on jotakin muuta kuin sileää kampalankaa. Luku sisältää myös mielenkiintoista pohdintaa kansallispukujen autenttisuudesta. Alanko toteaa, etteivät kansallispuvut ole ”aitoja” sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan tietyn tutkijan tai tekijän näkemyksiä – tulkintoja – kansan, heimon tai seudun menneisyydestä (s. 163). Samankaltaisia prosesseja on ollut käynnissä myös alkuperäisrotuna pidetyn suomenlampaan taustalla. Suomenlampaan jalostus on niin ikään syntynyt muutamien toimijoiden näkemysten, valinnan ja tietämyksen mukaan (Maijala 1998, 10–11). Nykyinen suomenlammas ei vastaa koko Suomen alueella ollutta lammasainesta, vaan vain pientä otantaa siitä. Aivan kuten kansallispukuihin, myös suomenlampaaseen liittyy pikkutarkkaa säännöstöä rodun tiettyjen ominaisuuksien, kuten esimerkiksi puhtaiden värien ylläpitämiseksi. (Suomenlammas.) Viimeisissä luvuissa kirja palaa jälleen jouhevaan kerrontaan ja teksti etenee loppuaan kohti loogisesti sekä ajallisesti että sisällön suhteen käsitellen tekstiiliteollisuuden ja taidetekstiilin kehittymistä.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan kirjoittaja onnistuu asettamassaan vaikeassa tehtävässä. *Nokkosvillaa ja värttinänkehriä* -kirjassa käsitellään laajasti tekstiilikäsityön historiaa. Jotain teemoja on jätetty kirjan ulkopuolelle: esimerkiksi muinais- ja kansallispukujen lisäksi käytetty vaatetus, useat kodintekstiilit tai käsityöntekijät maaseutukontekstissa. Mahdollisista puutteista huolimatta kirja on ensimmäinen yritys koota lankaan liittyvää kulttuurihistoriaa yksien kansien väliin ja tavoite on jo sellaisena kunnioitettava.

Kirjassa nostetaan suuren yleisön tietoisuuteen esimerkiksi nokkosien merkitys tekstiilikuituna pellavan ja hampun rinnalle, mikä on suorastaan kulttuuriteko. Kirja täydentää yleensä pelkästään yhden tekniikan esittelyyn keskittyneitä aiempaa käsityökirjallisuutta. Sitä voi suositella perustiedot omaaville käsitöiden harrastajille sekä ammattilaisille. Kirjoittajan oman äänen vahvaa kuulumista historiatieteellisessä kirjoittamisessa voidaan pitää rohkeana ja oivaltavana valintana. Mielellään olisin lukenut kirjoittajan omista kokemuksista myös kasviarkeologian parissa. Painoasun osalta voi sanoa, että viitenumerot ovat tekstissä niin pienellä fontilla, että erottuvat vain vaivoin lukulaseillakaan. Hakemisto kirjan lopussa auttaisi runsaan sisällön ottamisessa haltuun.

Kirsi Vertainen tekee etnologian väitöskirjaa Turun yliopistoon aiheena lammas ja sille eri aikoina annetut erilaiset tehtävät ja siihen liitetyt toiveet ja odotukset. Kirjoittaja on myös lampuri ja wannabe- käsityöläinen.

Viitteet

[1] Korjattakoon, että kuninkaankartanoissa lammas ei painanut viisi ja puoli kiloa, vaan se oli lampaanruhon tavoitepaino (s. 156).

Lähteet ja kirjallisuus

Alanko, Teija. 2018. *Malva ja mulperi. Poimintoja entisaikojen puutarhoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Föreningen Gutefåret, <https://www.gutefar.se/> [Haettu 24.5.2024].

Ketola, Pia, Eija Bukowski, Leena Kokko, Anne Bäcklund & Sari Suuronen. 2015. *Sukupolvien silmukat*. Helsinki: Maahenki Oy.

Luutonen, Marketta. 1997. *Kansanomainen tuote merkityksenkantajana. Tutkimus suomalaisesta villapaidasta*. Artefakta 3. Helsinki: Akatiimi.

Luutonen, Marketta, Anna-Maija Bäckman & Gunnar Bäckman. 2016. *Lankapaitoja ja muita asusteita*. Helsinki: Maahenki Oy.

Maijala, Kalle. 1998. *80 vuotta järjestettyä lampaanjalostusta. Suomen Lammasyhdistys 1918–1998*. Suomen Lammasyhdistys.

Pirtin kehäämön toimitusjohtaja Päivi Hämäläinen. Puhelinkeskustelu 14.5.2024

Puntila, Marja-Leena. 2010. *Villa. Villan anatomia, ominaisuudet, laatuun vaikuttavat tekijät, arvostelu*. Jokioinen, <https://lammasyhdistys.fi/wp-content/uploads/2016/03/villamoniste.pdf> [Haettu 24.5.2024].

Rauhala, Anna. 2019. *Neulontan taito*. Kansatieteellinen arkisto 59. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6655-15-4>

Riikonen, Jaana & Juha Ruohonen toim. 2023. *Ravattulan muinaispuku. Tutkimukset ja valmistusohjeet*. Turku: Suomen Muinaistutkimuksen tuki ry.

Räisänen, Riikka, Anja Primetta, Anja & Kirsi Niinimäki. 2015. *Luonnonväriaineet*. Helsinki: Maahenki.

Suomenlammas, *Suomen Lammasyhdistys*,
<https://lammasyhdistys.fi/jalostus/rodut/suomenlammas/> [Haettu 24.5.2024].

Tieteen termipankki. Hakusana ”Kirjallisuudentutkimus: tarina”,
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:tarina> [31.3.2024].